

Skúsenosť krajín V4 s environmentálnym stalinizmom ide do sveta

Recenzia

OLŠÁKOVÁ, Doubravka, (ed.). In the Name of the Great Work: Stalin's Plan for Transformation of Nature and Its impact in Eastern Europe [The Environment in History: International Perspectives 10]. New York; Oxford : Berghahn, 2016, x+311 s. ISBN 978-1-78533-252-4

Významné politické, hospodárske a sociálne premeny spoločnosti sa podpisujú pod vývoj krajiny aj v jej fyzickom rozmere ako životného prostredia. Ide o komplexné procesy s nezánedbateľným spoločným menovateľom: bezprostredne a v dlhšom trvaní sa dotýkajú každodenného života obyvateľstva. Táto nanajvýš všeobecná, dá sa povedať globálna črta, pred historikmi otvára ďalšie pole s príležitostami na podnetnú komparatívnu analýzu. Regionálny rámec sa tu celkom určite javí ako prítlačivý.

Recenzovaná publikácia, redigovaná pražskou historičkou Doubravkou Olšákovou, z formálneho hľadiska osciluje v priestore medzi zborníkom štúdií a kolektívnou monografiou. Predpokladám, že dielo má prinajmenšom dva ciele. Autori jednotlivých príspevkov jednak analyzujú environmentálnu podobu stalinizmu v teórii a praxi na príklade stredoeurópskych „ľudových demokracií“, jednak túto skúsenosť sprostredkujú medzinárodnému odbornému publiku. Popri obsahu si tak osobitnú pozornosť zaslúži aj vlastná redakcia tejto knižnej novinky.

V úvodnej štúdii načrtol americký historik Paul Josephson podstatu a súvislosti titulného stalinského plánu premeny prírody, schváleného v októbri 1948, v kontexte búrlivej industrializácie, urbanizácie a technologickej modernizácie. Tá v Sovietskom zväze prebiehala viac-menej kontinuálne od prekonania tzv. vojnového komunizmu v polovici 20. rokov 20. storočia za nemalých investičných a personálnych nákladov (koncentrácia zdrojov na veľkokapacitné projekty, nútená pracovná mobilizácia v masovom rozmere) a stala sa opäť aktuálnou počas obnovy vojnou zdevastovanej krajiny. Príroda tu figuruje ako zdroj, ktorého je potrebné sa dôkladne a bezpodmienečne zmocniť v mene budovateľskej teleológie „svetlých zajtrajškov“. Táto kapitola funguje ako svorník. Autor predstavuje smerodajné sovietske východisko a hovorí o motívoch, ktoré sa v rôznej intenzite objavujú aj v nasledujúcich prípadových štúdiách: zalesňovanie ako pôdochránarské opatrenie, regulácia miestnych hydrologických režimov pre potreby poľnohospodárstva a energetiky, intenzifikácia obhospodarovania oševnej plochy, inovácie v šľachtiteľstve, akultúrácia nových potravinárskych a priemyselných plodín, propagandistická mobilizácia, nábehy k ochrane prírody. Josephson ďalej ponúka aj úvod k týmto štúdiám. Je ale na zváženie, či v neprimeranej miere nepredznačuje zistenia ostatných zúčastnených autorov.

Ako naznačuje už nadpis tejto recenzie, spomínané prípadové štúdie sú tri: československá (Doubravka Olšáková, Arnošt Štanzel), maďarská (Zsuzsanna Borvedég, Mária Palasik) a poľská (Beata Wykosińska), pričom autorské dvojice stavajú na spolupráci renomovaných

bádatel'ov s kolegami z nastupujúcej generácie. Za ťažiskový vo všetkých troch textoch možno považovať agrosektor. Autori sledujú nútenú inštitucionálnu prestavbu podľa sovietskeho vzoru – tá sa vo vznikajúcich „ľudových demokraciách“ ujímala pomerne živelné prostredníctvom importovaných poradcov či školením vedeckých pracovníkov v ZSSR. Tu je potrebné zohľadniť dva momenty zanikajúce v prúde narácie. V prvých povojnových rokoch sa Sovietsky zväz tešil bezprecedentnému renomé, a to nielen v krajinách, ktorými víťazne prešla Červená armáda. Propaganda vykladala porážku fašizmu pri minimalizovaní vkladu Spojencov ako dôkaz výkonnosti sovietskeho zriadenia, v tom aj vedy a techniky. Navyše, stalinský plán propagoval metódy údajne osvedčené v praxi – nemožno sa teda čudovať, že v atmosfére povojnového nedostatku našli inovácie z východu dychtivé publikum. Tak, ako sa postupne sovietskoval – a glajchšaltoval – celý región, preberali sa automaticky sovietske inštitúcie, postupy (napr. zrýchlené budovanie veľkých investičných celkov v ťažkom priemysle, tzv. vzorových miest socializmu – Ostrava a okolie v Československu, Sztalinváros/Dunaújváros v Maďarsku, Nowa Huta v Poľsku) a pseudovedecké teórie symbolizované v agrosektore menami Trofim Denisovič Lysenko a Ivan Vladimirovič Mičurin. Z predložených štúdií vyplýva, že vývoj sa vo všetkých troch krajinách uberal v podstate rovnakým smerom a porovnateľné boli aj experimenty, z ktorých zaujmú najmä nerentabilné pokusy s pestovaním ryže – v Maďarsku dokonca bavlny – zalesňovanie vo forme vetrolamov či vodohospodárska výstavba (rezervoáre a zavlažovacie systémy). Spoločná pre všetky tri krajiny bola aj mobilizácia pracovnej sily vrátane detí a mládeže v budovateľskom duchu – v mene titulného „veľkého diela“ – ako aj fakt, že po spustení destalinizácie vo februári 1956 iniciatívy stalinského plánu z väčšej časti nenápadne odumreli.

Recenzovaná práca je zameraná na medzinárodnú odbornú obec a nepriamo tiež prezentuje stav environmentálno-historického výskumu v krajinách V4. Z tohto dôvodu považujeme za dôležité pristaviť sa pri niektorých momentoch koncepcnej či redakčnej povahy.

Je na škodu, že dielo neobsahuje príspevky zaoberajúce sa vývojom na Balkáne, príp. v Nemeckej demokratickej republike. Isté náznaky obsahuje len maďarská štúdia; jej československý pendant má síce pasáž o medzinárodnej spolupráci nad rámec preberania sovietskych vzorov, no ako konkrétne prebiehala a v čom spočívala, to sa čitateľ nedozvie. Celá publikácia takto *de facto* cieľi skôr na priestor V4 než na ohlásenú východnú Európu. Zrejme si to uvedomili aj sami autori, no nepodarilo sa im dohodnúť na spoločnom úze, a tak skúmaný región označujú – bez akejkoľvek konzistencie – „východná“, „stredná“ i „stredovýchodná“ Európa. Zahraničným kolegom, ktorí sa často nebudú orientovať v implikáciách toho-ktorého variantu, to k prehľadnej lektúre príliš nepomôže. Olšákovej a Štenzlovi slúži ku cti, že sa pokúsili o čo najkomplexnejší prehľad naprieč jednotlivými sektormi. Miestami sa tak však deje na úkor analytického ponoru (s výnimkou agrosektora) a prílišnej fragmentácie textu. Zvyšní autori si po predstavení inštitucionálnej a teoretickej sovietskej zvolili menší počet kľúčových problémov. Tu treba podotknúť, že o Lysenkovom vklade do sledovanej problematiky sa hovorí v každej kapitole osobitne namiesto toho, aby bol dostatočne vyprofilovaný v úvodnej kapitole. Každá štúdia obsahuje tiež náčrt politického rámca prvých povojnových rokov. Obzvlášť koherentná je v tomto smere maďarská kapitola.

Z redakčného hľadiska stojí za pozornosť nerovnomerný dôraz na poznámkový aparát v jednotlivých kapitolách, keď najmä tá maďarská ponúka hodnotné biogramy – je ale na zváženie, akým

prínosom na porozumenie skúmanej problematiky je podrobná rekapitulácia životnej cesty popredného stalinistu Matyáasa Rákosiho. Iba v tomto príspevku sa stretieme s prekladom titulov prameňov a literatúry do angličtiny. Keďže ani jeden stredoeurópsky jazyk nepatrí medzi tzv. veľké jazyky, podobný postup by prospel aj zvyšným textom. Wykosińska navyše občas odkazuje k poľským mutáciám historických prác, ktoré sú pre predpokladaného čitateľa tejto publikácie omnoho dostupnejšie v angličtine. Nejednotné je používanie akronymov, keď za ich základ najčastejšie slúži názov v pôvodnom jazyku, no niekedy dostáva prednosť, najmä v československom prípade, anglický preklad názvu danej inštitúcie. Osobitne slovenského čitateľa najskôr prekvapí uvádzanie originálnych názvov diel Júliusa Jakobyho či Ladislava Mňačka v českom preklade. Žiadala by sa teda dôslednejšia redakčná práca. Fakt, že poznámky o autoroch, odkazy na pramene a literatúru či zoznamy použitej literatúry sú radené za každým textom zvlášť (namiesto toho, aby boli sústredené do osobitných kapitol v závere diela), naznačuje, že sa nám do rúk dostáva skôr zborník navzájom úzko prepojených príspevkov ako kolektívna monografia. Za vážny nedostatok považujeme absenciu mapového materiálu, obzvlášť pri zohľadnení skutočnosti, že detailná znalosť geografie stredoeurópskeho regiónu sa vo vzdialenejšom zahraničí nedá predpokladať.

Napriek uvedeným výhradám možno konštatovať, že táto knižná novinka poskytuje spoľahlivé východisko na oboznámenie s skúsenosťou uplatňovania stalinistických zásad voči prírode v krajinách V4 a pozýva k jej ďalšiemu, hlbšiemu štúdiu. Osobitne by sa žiadal komparatívny výskum dlhodobých dosahov industrializácie a onoho podmaňovania si prírody na rôzne ekosystémy a vývoj civilizačných ochorení, štúdium cezhraničných vplyvov, ako aj vkladu silnejšieho ekologického povedomia pri budovaní občianskej opozície, resp. po systémových zmenách koncom 80. rokov minulého storočia občianskej spoločnosti. Vďaka tomu, že recenzovaná práca vyšla v renomovanom vydavateľstve s dobrou distribučnou sieťou, predstavuje tiež istý potenciál na popularizáciu environmentálnych dejín stredoeurópskeho priestoru. Nakoľko však ide v našich končinách o stále mladé odvetvie historického výskumu, nemala by uniknúť ani širokému okruhu záujemcov o dejiny 20. storočia na Slovensku.

Pavol Jakubec

Cituj:

JAKUBEC, Pavol: Skúsenosť krajín V4 s environmentálnym stalinizmom ide do sveta (OLŠÁKOVÁ, Doubravka, (ed.). In the Name of the Great Work: Stalin's Plan for Transformation of Nature and Its impact in Eastern Europe [The Environment in History: International Perspectives 10]. New York; Oxford : Berghahn, 2016, 311 s. ISBN 978-1-78533-252-4) In *Forum Historiae*, 2017, roč. 11, č. 1, s. 162-164. ISSN 1337-6861.

...

PhDr. Pavol Jakubec (1983) po štúdiu histórie a nórskeho jazyka a literatúry na Univerzite Karlovej v Prahe a na univerzite v Oslo pôsobí ako doktorand na univerzite v Göteborgu. Venuje sa dejinám medzinárodných vzťahov, dejinám strednej Európy a Škandinávie v 19. a 20. storočí a dejinám exilu. Publikoval viacero odborných článkov a recenzií doma i v zahraničí, spolupracoval s Encyklopedickým ústav SAV.
Kontakt: pavol.jakubec@gu.se